

כסוי שער לאשה

[א]

איזה אשה

והעמיד הכהן את האשה לפני ה' ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאת הוא וביד הכהן יהיו מי המרים המאריים: (במדבר ה, יח)

איסור פריעת הראש

(כתובות עב, א) איזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע, ראשה פרוע דאורייתא היא, דכתיב (במדבר ה) ופרע את ראש האשה, ותנא דבי רבי ישמעאל, אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש. פרש"י ד"ה אזהרה - מדעבדינן לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה, כמו שעשתה להתנאות על בועלה, מכלל דאסור. א"נ מדכתיב ופרע, מכלל דההוא שעתא לאו פרועה הות, שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, וכן עיקר. ועי' בחידושי הריטב"א שמוסיף וז"ל ועוד דכיון דאמרה תורה לפרוע האשה כדי לנוולה, **מכלל דפריעת הראש פריצות הוא לאשה.** (ועי' לקמן שדן הגרמ"פ לחדש נ"מ בין הפשטים)

בתולה

כתוב בשו"ע (אה"ע כא, ד) לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש. וכתב הבית שמואל (ס"ק ה) אחת פנויה - היינו אלמנה או גרושה, אבל בתולה מותרת. ובחלקת מחוקק (ס"ק ב) כתב דאחת פנויה, היינו פנויה בעולה, אבל בתולה אמרינן דיוצאה בהינמא וראשה פרועה, וכן הוא בב"ח ועיין במרדכי. ר"ל דבמשנה ריש פ"ב דכתובות (טו, ב) איתא שאשה שנתארמלה או שנתגרשה היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי אלא אלמנה נשאתיך, אם יש עדים שיצאת בהינמא וראשה פרוע, כתובתה מאתים. הרי לן להדיא שמותר לפנויה לצאת בראשה פרוע. וכן משמע בשו"ע (או"ח עה, ב) וז"ל שער של אשה שדרכה לכסותו, אסור לקרות כנגדו. וכתב הרמ"א שאפילו אשתו, **אבל בתולות שזרכן לילך פרועות הראש, מותר.** הרי לן להדיא שאין איסור לבתולה ללכת בגלוי שער. אבל עי' בביאור הגר"א (ס"ק יא) דהמקור שגם פנויה אסור בגלוי שעה הוא מדקאמר לבנות ישראל ולא קאמר לאשה, א"כ כמו שיש לדייק שאלמנה או גרושה אסורות, כך יש לדייק לענין בתולה, וצ"ע.

אבל עיין במג"א (סי' ע"ה סק"ג) שחולק וסובר שגם לבתולות אסור ללכת ב"פרועה ראש", אלא דפרועות ראש דכתב באה"ע, היינו שסותרות קליעות שערן והולכות בשוק, דזה אסור אפילו בפנויה. אלא דפנויה לא אסור אלא מדרבנן, דאם תאמר דקרא איירי גם בפנויה, א"כ גם בגילוי הראש תהא אסורה לילך, דמהכא ילפינן בכתובות פ"ז שלא תלכנה בנות ישראל בגילוי הראש, אלא ע"כ קרא לא איירי בפנויה, רק שמדת צניעות היא לבתולות שלא לילך כן.

וזה המקור שבנות חסידיות בתולות הולכות עם צמא, ולא פרועה, ויש להסתפק עם די ב"פוני", או צריך ממש קליעה.

אבל על עיקר דברי המ"א יש להעיר טובא, שבשו"ע כתוב אסור לצאת פרועות ראש, ולכאורה לפי המ"א הכוונה בלי קליעה, דאם כוונת השו"ע על גלוי הראש ממש, א"כ אסור גם לבתולה, לפי המ"א ש"פנויה" היינו בתולה, א"כ יוצא שלא כתוב בשו"ע האיסור דאורייתא לנשואה ללכת בגלוי הראש.

אנוסה

ולפי"ז יש לדון האם פנויה בעולה, כגון שנאנסה או נבעלה מרצונה, חייבת בכסוי הראש. ולפום ריהטא הייתי אומר שנחלקו בזה הב"ש והח"מ, דמזה שהב"ש הביא לדוגמא אלמנה או גרושה, משמע שפנויה אינה חייבת בכסוי הראש, אפילו אם היא בעולה. והח"מ שכתב בעולה, משמע אפילו פנויה שזינתה. אבל

ע'י' בפרמ"ג (אשל אברהם סי' עה, ג) שר"ל שגם כוונת הח"מ אינו אלא על בעולה שהיא אלמנה או גרושה, ולא על פנויה שזינתה.

וע'י' בפתחי תשובה שרצה לדייק מהבאר היטב שכתב דהיינו אלמנה או גרושה או בעולה, שמבואר דבעולה בזנות קאמר דאילו אלמנה וגרושה כבר הזכיר, אבל העיר שבאמת לא העתיק כראוי במה דנקט אלו הג' יחד, כי אלו שלשתן לא הוזכרו במקום אחד, כי בב"ח וח"מ לא הוזכר אלמנה וגרושה רק בעולה, ובב"ש לא הוזכר בעולה רק אלמנה וגרושה. ודמדברי הב"ש משמע דבעולה פנויה שזינתה אין איסור, ואף הב"ח וח"מ דנקטו בעולה י"ל דכוונתם נמי בעולה ע"י נשואין, דהיינו אלמנה וגרושה מן הנשואין ולאפוקי מן האירוסין דלא, אבל ע"י זנות י"ל דאין איסור בפריעת ראש.

וע"י' שגם בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' ל"ה) דעתו כן, דדן שם על הבתולה שנבעלה, ורצה הרב לכופה שתכסה ראשה בצניף, ומסיק דאין לכופה אותה, אם בשביל הכתובה, הלא כל הנושא אשה בודק וחוקר אחריה, וכיון דנתפרסם שזנתה כל מה שיעשה לה כתובה מדעתו הוא, ורשות בידו להוסיף. והא דנהגו לכסות ראשה עושים לטובתה, שלא תהיה חרופה וגדופה לכל עובר אורח, שיראה אותה כריסה בין שיניה וידע שזינתה, אבל היכא שהיא אומרת שלא ניהא בתקנתה כגון זו שומעין לה.

אבל בשו"ת שבות יעקב (חלק א סימן קג) ס"ל דאנוסה חייבת בכסוי שער, וע"י' שהוכיח כדבריו מסוגיא דכתובות, דאם איתא שאנוסה הולכת בגילוי שער, א"כ איך קאמר המשנה אם יש עדים שיצאה בהינמא וראשה פרועה, מה הועילו חכמים בתקנתם הלא בנאנסה דכתובתה מנה וראשה פרועה. עוד הוכיח מהא דאיתא בילקוט (פ' נשא דף ר"ז ריש ע"ב) בשם ספרי, וז"ל דבר אחר לימד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשן, ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, שנאמר ותקח תמר אפר על ראשה וכתונת פסים אשר עליה קרעה, ע"כ. ותמר אנוסה הוי, הרי להדיא דאפילו אנוסה יש לכסות ראשה, וכ"ש מפותה כל שנבעלה וכתובתה מנה.

ארוסה

ממשיך השב"י שלפי"ז בתולה שנתקדשה ועדיין לא נשאת, מותרת להלוך פרועת ראש כיון שכתובתה מאתים אפילו אלמנה מן האירוסין, כמבואר באבה"ע (ר"ס ס"ז), ודלא כמ"ש בתשובת חות יאיר (סי' קצ"ו) דאף בתולה שנתקדשה יש לילך בכיסוי ראש, וזה אינו דא"כ תקשה איך קאמר המשנה אם יש עדים שיצאת בהינמא וראשה פרועה כתובתה מאתים, הלא זימנין דתפסה מאתים ותאמר אנא בתולה הוית, והא דלא יצאה ראשה פרועה משום שהיתה אלמנה מן האירוסין, ומה הועילו חכמים בתקנתם, אלא ודאי דכל שלא נבעלה מותרת להלוך כמו כל הבתולות, משא"כ בנבעלה אפילו באונס.

החוות יאיר נשאל אודות אשה אחת ראובן משרתת אצל לוי, והיא משכלת ויפת תואר מאד, ומכרת בכל חכמה ומלאכה ולשונות, ומפני כך רבו הקופצים ומהדרים אחריה ומבקשים לישאנה חנם אין כסף (נדוניה), וללוי בעל הבית שלה אין לו בנים ויש לו אשה חולנית בחולי הריאה כמה שנים, וכל הרופאים נתיאשו ממנה וכלם עונים ואומרים כי לא תוכל להתקיים בחיים עוד שנה, ולוי דיבר עם ראובן שאל ימהר להשיא אחותו, כי כשתמות אשתו ישאנה, וייעצו גדול שבעירו שיניח ללוי לקדשה לפני עדים, שתהיה מקודשת אחר מות אשתו, ושאל להח"י לחוות דעתו.

הח"י ענה לו שבוודאי אין לקדשה עכשיו, שאם יקדשנה שיחול לאחר מיתת אשתו יכול הוא לחזור בו, ואם יאמר מעכשיו, את"ל דאין חשש חרם ר"ג, דלא תיקון בארוסה, מ"מ אי אפשר, **דאיך תלך פרועת ראש והרי היא אשת איש**. ואפילו את"ל דארוסות בזמן הש"ס היו הולכות פרועות ראש, היינו מפני שהיו בימיהם האירוס זמן רב לפני הנשואין, משא"כ בימינו דאין בין קידושין ונישואין כלום, **כל שנתקדשה ראוי שתתנהג כמנהג נשים ולהתכסות בצעיף**. ועוד יש לחוש לכמה חששות ותקלות, כי מנהג בחורי ישראל הפריצים לנהג קלות ראש עם הבתולות, משא"כ עם הנשואות גדרו ואין מי שנוהג קלות, ופן חלילה יכשילו בה לגמרי.

וע"י' בשו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורא תניינא סימן עט) שנשאל על עובדא שקידש אחד פנויה, האם מותרת לילך בשערות מגולה. וענה שאין לסמוך בזה על דעת השבות יעקב, כי החות יאיר (סי' קצ"ו) והשו"ת ר"י הלוי (סי' ט') חולקים עליו, וכבר דחו ראיות של השבות יעקב. אף דלפי חילוקו של הח"י דמחלק בין זמן הש"ס דהקדושין היה זמן רב לפני הנשואין, ובין זמנינו דעפ"י הרוב אין בין קדושין לנישואים כלום, א"כ משמע דעכ"פ מעיקר הדין אין איסור בכך. אבל לפי חילוקו של הגאון מהר"י הלוי הנ"ל מדינא אסור, אלא דהיו מולכים אותה מבית אביה לבית בעלה בשערות יוצאות חוץ לצמתן דהיינו גלוי קצת ובמקרה בעלמא. אחרי שהגאונים הנ"ל אוסרים והוא נוגע לדאורייתא, גם בתשובת מהר"י הלוי

הנ"ל הביא שנמצא בהגהת מנהגים בדיני נשואים, באחד שהלך עם בתו ועם המשודך לבית מהר"ן והיה שם ג"כ מוהר"ד ושאר לומדים, וקידש החתן את הכלה, וצוה מהר"ן שלא תלך עוד בגלוי שעה, ואף דלא נישאת אלא זמן רב אח"כ, א"כ בודאי אין לסמוך על השבו"י נגד דעת הגאונים הנ"ל. ועי' במשנה ברורה (סימן עה ס"ק יא) שפסק שבתולות ארוסות אסורות לילך בגילוי הראש, וה"ה בתולות שנבעלו צריכין לכסות הראש, ומ"מ אם זינתה ואינה רוצה לצאת בצעיף על ראשה כדרך הנשים אין יכולין לכופה.

נשואה שלא נבעלה

יש להסתפק האם נשואה שלא נבעלה חייבת לכסות שעה, וזה פשוט שלפי השיטות שארוסה חייבת בכסוי הראש אז כ"ש נשואה, אבל השאלה לפי השבו"י שארוסה אינה חייבת בכסוי הראש, האם מודה שנשואה שלא נבעלה חייבת, או שלשיטתו תלוי בבעולה, ולכן אף לאחר נישואין אם עדיין לא נבעלה אינה חייבת לכסות שעה. וזה כמובן נוגע לכל כלה ביום חתונתה ושמחת לבה, האם היא חייבת בכסוי שעה בשעת החופה, או לפחות לאחר שנכנסו לחדר ייחוד, דאז היא כבר נשואה, כמו שמבואר בשו"ע (אבה"ע נה, א) וז"ל ויחוד זה הוא נקרא כניסה לחופה, והוא הנקרא נשואין בכל מקום. ויעוין בשבו"י שבתחילה משמע שנשואה שלא נבעלה חייבת בכסוי הראש, דתלוי האם כתובתה מנה או מאתיים, אבל בסוף כתב וז"ל אלא ודאי כמ"ש **דכל שלא נבעלה** מותרת להלוך כמו כל הבתולות, משא"כ בנבעלה, משמע שתלוי רק בבעולה ולא בנשואה. ולפי"ז עכ"פ לשיטת השבו"י, גם כלה בזה"ז תהיה פטורה מלכסות שעה עד שבעלו ביאת מצוה. המנהג בארץ ישראל היא שכלה לובשת פאה בחתונה, או לפני החופה, או לפחות לאחר חדר היחוד, אבל בארה"ב המנהג יותר להקל, וכנראה סומכים על השבו"י, וק"ק שהרי רוב האחרונים (ובניהם המ"ב) חולקים עליו וסוברים שאינו תלוי בבעולה אלא באשת איש.

[ב]

איזה סוג כסוי - באיזה מקום

שני כסוים בחוץ

בשו"ת חתם סופר (חלק א סימן לו) חידש שלא די בכסוי אחד אלא צריך כובע על המטפחת, וזה המנהג אצל אצל חסידים. עי"ש שמביא כמקור סוגיא דכתובות (עב, א) והכי איתא התם, ואיזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע, ופריך ראשה פרועה דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה, וא"כ הוה אפילו דת משה, ולמה קרית ליה דת יהודית, ומשני דאורייתא קלתה שפיר דמי. פי' הרמב"ם (ה' אישות פכ"ד הי"ב) מטפחת בראשה לכסות שעה שפיר מקרי דת משה, דת יהודית אפילו קלתה אסור עד שיהיה לה עוד כובע ע"ג קלתה. וז"ל הרמב"ם ואלו הן הדברים שאם עשת אחד מהן עברה על דת יהודית, יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אף על פי ששערה מכוסה במטפחת. ושוב אר"י קלתה אין בה משום פרוע ראש, ופריך בחצר, א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו, אלא מחצר לחצר דרך מבוי.

גלוי ראש בבית

עוד חידש החת"ס שגלוי הראש ממש אסור גם בביתה וחדרה. וכתב שאע"פ שדעת התוס' (שם ע"ב ד"ה ואלא) דבבית, היינו בביתה וחדרה, מותר אפילו בלא קלתה, אבל אין כן דעת הטור ושו"ע, אלא שבחדה צריכה עכ"פ קלתה, וכתב הב"ח שכן הוא דעת הרמב"ם. והעלה הבית שמואל (סימן קט"ו סק"ט) דלפי מנהגנו הוה דת יהודית בגלוי ממש, אפילו בחצרה וחדרה. ועכ"פ איסורא איכא, אפילו אי תימא שלא תצא בלא כתובה, מ"מ כיון שדרכה לכסות הוה ערוה עכ"פ.

זה שכתב החת"ס שאפילו בחדרה אסורה ללכת בגלוי הראש, יש להעיר מהגמ' (יומא מז, א) במעשה דקמחית, והכי איתא התם, תנו רבנן שבעה בנים היו לה לקמחית, וכולן שמשו בכהונה גדולה, אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך, אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי, אמרו לה הרבה עשו כן

ולא הועילו. הרי לך לכאורה דאין כאן אלא מדת חסידות, ולא דת יהודית, דמשמע שמשום שנהגה בצניעות יתירה, זכתה שיהיו כל בניה כהנים גדולים.

ומסיק החת"ס דללכת במקום שרבים מצוים הוה במטפחת בלי כובע עוברת על דת יהודית, ויוצאת בלא כתובה, ובחצרה כבר קבלו עליהו אבות אבותינו בכל מקום ששמענו שנפוצו ישראל לאסור עכ"פ, ואפשר העוברת על זה יוצאת בלא כתובה שכבר נעשה ממנהג זה דת יהדות.

אבל הגרמ"פ (שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן נח) חולק עליו, וכתב שמה שהחמיר החת"ס לאסור מדת יהודית אפילו בחצרה בלא מטפחת, והביא זה מהב"ח וב"ש, הנה בב"ח איתא בחצרה בכל הדבור שלו, שהוא מקום פרוץ ואין הדרך ליטול רשות להכנס שם, וגם מצוי שם אנשי ביתה. וגם בב"ש (אבה"ע קט"ו סק"ט) הוזכר חצר, וכן בשלטי גבורים (כתובות שם) שהביא הסמ"ג בשם הירושלמי שהביא הב"ש, איתא שאסורה בחצר ומנא ליה לאסור גם בחצרה. והט"ז (שם סק"ה) מתיר לכו"ע אף בחצר יחידי אף בלא קלתה ומטפחת, וכן סובר הפרישה, ואף הד"מ אות ד' סובר כן, והוא פירש שהלא תצא שכתב הטור אינו למידק שיש איסור אלא משום שצניעות מיהא הוי אפילו בבית כהא דקמחית. ולכן כתב ששיטת החת"ס בזה הוא דבר תמוה. ועל מה שכתב שצריך כובע על המטפחת, ג"כ השיג עליו, עיי"ש שמאריך.

ולכן מסיק לדינא שאף שמן הראוי שיחמירו הנשים לכסות כדסובר החת"ס, הואיל ויצא מפומיה דגאון גדול כמותו, בין בדין הראשון בין בדין השני, ובדין השני הא איכא גם מעלה דצניעות דקמחית שכתב הד"מ, אבל פשוט שאלו הרוצות להקל בשני הדינים אין להחשיבן לעוברות על דת יהודית ח"ו, ואין להמנע אפילו לת"ח ויר"ש מלישא אשה כזו אם היא יראת שמים ומדקדקת במצות ובעלת מדות.

שערות היוצאות בצדדין

עוד כתב שם החת"ס לחלוק על שו"ת מהר"מ אלאשקר (סימן לה), דנשאל על אלו נשים שנהגו לגלות שערן מחוץ לצמתן להתנאות בו, ויש מי שהורה כי שקר נחלו אמותינו הנוהגות לגלותו, כי הוא איסור גמור, ובפירוש אמרו ז"ל שער באשה ערוה, ולכן ראוי להוכיחן ולהזהירן שלא לגלותו. המהר"מ אלאשקר דן שם בשיטות הראשונים בסוגיא דשער באשה ערוה, (לענין לקרות ק"ש בפני שער אשה), וכתב דלדברי כולם אין בו צד איסור כלל, אדרבה שהתירוהו בפירוש ואפילו לק"ש, והעידו שנהגו לגלותו, ובודאי כי כן היו נוהגות בנות ישראל בימי חכמי המשנה והתלמוד.

עוד כתב דאפשר דאפילו בעודן על אדמתן בזמן שבית המקדש קיים נהגו כן, כדאיתא בהדיא בפרק חזקת הבתים (ב"ב ס, ב), דאמרין התם עושה אשה כל תכשיטה ומשיירת דבר מועט, מאי היא, רב אמר בת צדעא שנאמר אם אשכחך ירושלם וכו', ופירש בעל הערוך ז"ל דכתיב בתשובות כשהאשה קולעת שיערה משיירת ממנו דבר מועט בין אזניה לפדחתה כנגד צדעתה, ומביאה סיד טרוף כשהוא חבוט וטחה אותו שער, ואינה קולעת אותו אלא מטילה כנגד פניה, זה עושה בת עניים. אבל עשירה שורקתו בבשמים ובשמן טוב, כדי שיתחברו שערות זו בזו ולא תהיה כאבלות ויתפז ע"כ. וזה המנהג בעצמו הוא מנהג הנשים היום, שהאשה קולעת כל שיערה ומשיירת שער הצדעים יורד על פניה, והוא הנקרא בלשון חכמים בת צידעא כמו שנתבאר. ומוסיף **דכל מה שתמצא בספר הזוהר מקפיד על גלוי שער האשה, איפשר דבשער שדרכה לכסותו משתעי**, דבגמרא סתמא נמי קאמר, ואמרין דלא איתמר אלא במה שדרכה לכסות ולק"ש.

[מה שהביא בשם הזוהר הוא בפרשת נשא (דף קכא עמוד א), ועיי"ש שמאריך לדבר על כל הקללות שמגיעות לבעלה ולבניה של אשה שאינה מכסה שיערה, ולבסוף כתב וז"ל ועל דא בעיא אתתא לאתכסייא בזיוותי דביתא, ואי עבדת כן מה כתיב (תהלים קכח) בניך כשתילי זיתים, מהו כשתילי זיתים, מה זית דא בין בסתווא בין בקייטא לא אתאבידו טרפוי, ותדיר אשתכח ביה חשיבות יתיר על שאר אילנין, כך בהא יסתלקון בחשיבו על שאר בני עלמא, ולא עוד אלא דבעלה מתברך בכלא בברכאן דלעילא בברכאן דלתתא, בעותרא בבנין בבני בנין, הדא הוא דכתיב (שם) הנה כי כן יבורך גבר ירא יי', וכתב (שם) יברכך יי' מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חיך וראה בנים לבניך שלום על ישראל. (ישראל סבא קדישא)]

וכ' עוד דאפילו הני נשי דבאו מארץ אדום לארצות ישמעאל, ושם לא נהגו לגלות אותן שערות, אינו מוכרח דממנהג ישראל וחומרא נהגו כן, אלא משום דבארצות אדום גם האומות אינם יוצאות באותן שערות, וכיון שכן לא שייך נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם.

מנהג עוקר הלכה

ועי' בשו"ת חת"ס (הנ"ל) שכתב שבארצותינו שהאומות יוצאות פרועי ראש, ואמותינו לא יצאו ונזהרו מאד, וחשו לדברי הוזהר והקפידו על זה מאד, אף על גב דאילו היינו עומדים למנין לקבוע הלכה, היינו אומרים דאזתה שורה מבוארת בש"ס להיתר, היינו עפ"י פי' הערוך דלא כרשב"ם ואין הלכה כהוזהר, מ"מ כיון שתפסו המנהג כהוזהר, על זה כ' מהר"א שטיין מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה קבוע. דהיינו היכא דספרי חצונים חולקים על הש"ס, וספרי חצונים היינו מס' סופרים וכדומה או מדרש ופסיקתא והוזהר כאחד מהם, אותו מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה רוחת בישראל, ומייתי ליה מג"א (סי' תר"ץ סקכ"ב).

מסקנת החתם סופר

מסיק החת"ס וז"ל הכלל היוצא כל שום שער בשום מקום בראש ופדחת בנושאה אפילו בחדרה ערוה היא, אם לא שיש לה מטפחת בראשה ובשוק וחצר של רבים גם כובע, ואמנם בשורה שער שבין און לפדחת ואינה מקולעת וסד בסיד במקום שנהגו אינה ערוה, ובארצותינו שהמנהג עפ"י זוהר עוקר הלכה, ובפרט דלפי הרשב"ם (ס"פ חזקת) אין כאן מחלוקות, א"כ איסור גמור הוא, ויש לחוש לרבוזת (קללות) האלה האמור בזהר הנ"ל, ומי שחפץ בברכה ירחיק ממנו. אבל כאמור לעיל הגרמ"פ חולק עליו, וכתב שדבריו תמוהים.

טפח שערות מגולות

בשו"ת אגרות משה (שם) מיקל אם סך הכל טפח של השערות יהיו מגולות. עי"ש שהיות והאיסור נלמד בכתובות מקרא דופרע את ראש האשה אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש, ולא נאמר אזהרה שלא יצאו בשערותיהן מגולות, משמע שתלוי בחשיבות פריעה על הראש, שבשביל גילוי מעט שערות אין להחשיב שהראש הוא פרוע. שאם היה נאמר האיסור על השערות היה שייך לומר שנידון כל מעט שערות בפני עצמן, אבל כשנאמר על הראש הרי יש לידון על הראש בכולל. אבל לפי"ז אפשר דליכא איסור אף על יותר מטפח, כפי המסתבר שחלק גדול מהראש לדין סוטה הוא הרבה יותר מטפח, דהוא רוב הראש או לכל הפחות קרוב לרוב הראש. מ"מ הא עכ"פ יש למילף דכל הראש הוא ממקומות המכוסים דהא לא מסוים איזו חלק מהראש הוא מקום שמגלות, אלא דרשאות לגלות משהו מהראש באיזו מקום שהוא, ונמצא שכל הראש הוא נחשב מקום המכוסה, אבל אין ראייה לאסור לגלות אף שהוא מקום המכוסה, אלא כפי השיעור ערוה בשאר מקומות המכוסות שבגופה, ששיעורו טפח. ואף שאין למילף זה ביחוד מקרא דופרע ראש האשה, ידעינן זה ממילא מקרא זה, ע"י שידעינן שכל הראש יש להחשיב מקום המכוסה, ואסורה מדין ערוה דעלמא כשאר המקומות.

ולכן מסיק שאין איסור בזה שטפח בשערותיה יהיו מגולות, אבל כתב שהוא רק ערך ב' אצבעות בגובה שהפנים הוא ערך אורך ב' טפחים, ויהיה בצרוף פחות מטפח, אבל יותר מזה בוודאי אסורה. (ודלא כאלו שמגלות טפח ממש)

[ג]

במקום פרנסה

אלמנה לצורך פרנסה

עי' בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן נז) שדן לגבי אשה שנתאלמנה וצריכה לפרנס בניה, ואינה מוצאה להשתכר למשרה שיהיה כדי לפרנס את בניה, אלא באם לא תכסה את ראשה כשתהיה במשרד לעבוד במשרתה האם רשאה. עי"ש שרצה לתלות השאלה בשני לשונות של רש"י (שהבאנו בתחילת השיעור). דהנה יש לדון האם יש כאן איסור ללכת בפריעת הראש, או דילמא כיון שלא נאמר בתורה בלשון איסור, הוא רק מצות עשה שתלך בכיסוי הראש. ויהיה בזה נ"מ לדינא, דאם הוא איסור יש לאסור אף בהפסד גדול, שתפסיד כל ממונה, אבל אם הוא רק מצות עשה, הרי קי"ל שאינו צריך להוציא יותר

מחומש נכסיו בשביל קיום עשה, ולכן כל שהוא הפסד כהא שאין משגת משרה להרויח לחיותה וחיות בניה, הוא אונס שאינה מחוייבת. וכתב שבזה נחלקו שני הלשונות ברש"י דללישנא קמא שפירש דמדעבדינן לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה, כמו שעשתה להתנאות מכלל דאסור, סובר שהוא איסור, ומביא דברי הריטב"א שכתב לפירוש זה דרש"י, **מכלל דפריעת הראש פריצות הוא לאשה**, שלכן ודאי הוא איסור. אבל ללישנא בתרא שפירש מדכתיב ופרע מכלל דהיא שעתא לאו פרועה הוה, ש"מ אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, משמע דהוא ענין מצוה עליה ללכת בכיסוי הראש, ולא ענין איסור, וממילא במקום הפסד גדול מותר, ורש"י הרי כתב שלשון זה הוא העיקר.

אשת איש לצורך פרנסה

אבל עי"ש דאינו מתיר אלא לאלמנה ולא לאשת איש, שאע"פ שכתבו הב"ש והדגמ"ר (אה"ע סי' כ"א סק"ה) על פי הירושלמי, שגם אלמנה אסורה ללכת פרועת ראש, אבל הוא רק מצד דת יהודית, דמדאורייתא רק בא"א נאמר, א"כ יש להקל במקום הפסד, אבל בא"א שהוא דאורייתא, יש לאסור מספק, דחיישנן ללישנא קמא דרש"י שסובר שהוא איסור, ולכן יש לאסור אף במקום הפסד של כל ממונה. עוד כתב לצרף, דאולי דת יהודית הוא רק מדיני מנהג, וממילא אין לאסור באופן שלא מצינו שנהגו, ובמקום הפסד הא לא מצינו שנהגו.

לאו הבא מכלל עשה

ויש (שו"ת יביע אומר חלק ד - אבן העזר סימן ג) שהעירו עליו, שאפילו לפי הצד שאינו איסור, אבל הוי לאו הבא מכלל עשה, והדין הוא שחייב להוציא כל ממונו, עי"ש שמוכיח כן מסוגיא דביצה (דף כא). אבל לכאורה זה תלוי במה שיש לחקור האם החילוק בין עשה שאינו חייב להפסיד כל ממונו, לל"ת שחייב להוציא כל ממונו, הוא בזה שמצות עשה עובר בשב ואל תעשה, ומצות ל"ת עובר בקום ועשה, או דילמא שהחילוק הוא של"ת יותר חמור מעשה, ולא משנה אם עובר בשוא"ת או בקו"ע. ויהיה נ"מ בזה, היכא שיש לאו שעובר בשוא"ת, כגון לאו דבל יראה, שלפי הצד הראשון אין צריך להפסיד כל ממונו, ולפי הצד השני יהיה חייב להפסיד כל ממונו. ויש עוד נ"מ הפוכה, אם יש עשה שעובר בקום ועשה, כגון לאו הבא מכלל עשה, שלפי הצד הראשון חייב להפסיד כל ממונו, ולפי הצד השני אינו צריך. בהגהת הגרע"א (יו"ד סי' קנז) מביא שהריב"ש (סי' שפז) סובר שאפילו לאו שעובר בשוא"ת חייב להוציא כל ממונו.

אבל יעוין בפתחי תשובה (יו"ד סי' קנז, ד) שבספר תיבת גומא (חקירה ד') כתב דבל"ת שאין בו מעשה כמו להניח חמץ שלא יבער כדומה, י"ל דאין מחוייב לבזבז ממונו, וכן כתב בספרו פמ"ג (או"ח סי' תרנ"ו), וכן כתב בתשובת חות יאיר (סו"ס קל"ט) לענין לאו דלא תלין. ויש להביא ראיה לדבריהם מחידושי הרשב"א (בבא קמא ט, ב), דיעו"ש שהק' למה אינו צריך להוציא כל ממונו על מצוה עוברת, ות"י בשם הראב"ד כדי שלא יבוא לידי עוני ויפיל עצמו על הציבור, וכמו שאמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, וכן אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, **שהעוני כמיתה**. וכן ברשב"א דמ"מ לא כמיתה ממש אמר הרב **שלא אמרו אלא במצות עשה בשב ואל תעשה**, אבל במצות לא תעשה אפילו כל ממונו. הרי לן להדיא שהחילוק בין עשה לל"ת, אינו בשם ל"ת ועשה, אלא שזה עובר בשוא"ת וזה עובר בקו"ע. ולדבריהם לאו הבא מכלל עשה שעובר בקו"ע הוי כל"ת, וצריך להפסיד כל ממונו. (ועי' ביבי"א שמביא את הרשב"א)

א"כ קשה לומר שהגרמ"פ כתב דבריו רק לפי שיטת הריב"ש, ולכן נראה שאין כוונת הגרמ"פ דיש כאן לאו הבא מכלל עשה, אלא מצות עשה, ולכן לכו"ע אינו חייב להפסיד כל ממונו.

איסור דרבנן

ויעוין ביביע אומר (שם) שר"ל שלגבי אלמנה וגרושה, אפילו נימא כפירוש קמא דרש"י דהוי איסור לא תעשה (באשת איש), אבל באלמנה כיון שהאיסור אינו אל מדרבנן, י"ל דבמקום הפסד מותר. ואף על פי שבש"ת הרדב"ז (ח"א סי' קמה, הובא גם בפתחי תשובה סי' קנז) כ' דאף באיסור ל"ת דרבנן כשמונו של גיד וכיו"ב חייב לתת כל ממונו ולא יעבור, אבל בשו"ת זרע אמת (ח"ג חאו"ח ס"ס לב) השיג עליו, דלא מסתבר כלל שאיסורי דרבנן יהיו חמירי טפי מעשה דאורייתא. ובפרט לד' הרמב"ן ורוב המפרשים דאף

דאסמכינהו לאיסורי דרבנן בלאו דלא תסור, מ"מ לא חמירי כאיסורי תורה, וא"כ הדבר פשוט שלא יתכן שיהיו חמורים יותר ממצות עשה. אבל אם ההבדל הוא שכאן הוא עובר בקו"ע וכאן בשוא"ת, ניחא דברי הרדב"ז.

[ד]

פאה נכרית

על איזה פאה נכרית מדברת המשנה

(מסכת שבת פרק ו) יוצאה אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חבירתה, בין משל בהמה, ובטוטפת ובסנבוטין בזמן שהן תפורין, בכבול ובפאה נכרית לחצר וכו'. וכתב השלטי גיבורים (כט, א בדפי הרי"ף אות א) שמזה יש להביא ראיה וסמך לנשים היוצאות בכסוי שער שלהן כשהן נשואות, ובמקום קליעת שערן שלהן נושאות שערות חביריהן שקורין קרינאלו בלע"ז. עי"ש שמביא פירוש המפרשים (הוא בפירוש המשנה להרמב"ם) שפאה נכרית הוי כעין נרתיק מדביקין בו שער נאה מאד, ולובשות אותו על הראש באופן זמני להתיפות בשער. ועל כרכך באשה נשואה מיירי, מדקאמר בגמ' הטעם שלא תתגנה על בעלה. והטעם, דהא דאמרין שער באשה ערוה אינו אלא בשער הדבוק לבשרה ממש, ונראה גם בשרה עם השער, אבל שער המכסה שיערה, אין כאן משום שער באשה ערוה, וגם לא משום פרועה ראש. עוד כתב דלא שנא שערות דידה לא שנא שערות של חבירתה, כל עוד שהן תלושות אין בעיא. אבל עי' ברש"י (שבת סד, ב) ד"ה פאה נכרית שכתב "קליעת שער תלושה, וצוברתה על שיערה עם קליעתה, שתראה בעלת שער". ולדבריו ע"כ שהשערת האלו הן תחת המטפחת, שהרי השערות מעורבות עם שערות שלה, וזה בוודאי אסור שיראו החוצה, אם לא שנאמר שס"ל לרש"י שבחצר אין איסור גלוי שער.

הפרת הבעל בנדרי נזירות של אשתו

נחלקו התנאים (נזיר כח, ב) האם הבעל יכול להפר נזירות שאשתו נדרה, ומבואר בגמ' שלפי ר"מ אפילו בתגלחת טהרה יפר, מפני שיכול לומר אי אפשי באשה מגלחת, ות"ק אמר לך אפשר בפאה נכרית, ור"מ סבר בפאה נכרית אידי דזוהמא לא ניחא ליה. הרי לן להדיא שמותר לה לאשה ללבוש פאה נכרית. ועי' בשו"ת באר שבע (סימן יח) שכתב שמצא כתוב בגליון הש"ס ראייה זו בשם יהושע בועז (בעל השלטי גיבורים), ושכ"כ בספרו שלטי הגיבורים. אבל עי"ש שמצא כתוב בכתיבת יד הרב המובהק מהר"ר יהודה ז"ל קצנאילנבוגין שכתב עליו, **שלא זה הדרך ולא זו העיר שהנחילו לנו אבותינו חכמי המשנה והגמרא והמפרשים והפוסקים ז"ל**, מפני שהדבר פשוט הרבה יותר מביעתא בכוחחא, דמה ששנו היתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית בכולי גמרא, מיירי דוקא בפאה נכרית מכוסה תחת השבכה ועל ראשה רדיד, כמו השערות הדבוקות לבשרה ממש, כי לא היו רגילות בפאה נכרית אלא דוקא הנשים שהיה שערן מועט, וכדי שלא ירגישו בעליהן במעוט שערן שהוא ניוול לנשים היו רגילות לקשור בשערן פאה נכרית כדי שתראה בעלת שער הרבה, אבל הנשים שהיה שערן הרבה לא היו רגילות בה כלל. עי"ש שמדייק כן מרש"י הנ"ל.

הבאר שבע דוחה הראיה ממתניתין דשבת, די"ל דמיירי דוקא בחצר שאין הרבים בוקעין בו, א"כ אפילו בשערות ראשה ממש מגולות מותר לה לילך. (ודלא כהחת"ס הנ"ל) ואינו אסור אפילו משום דת יהודית, דהיינו מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל, כדמוכח בהדיא בפרק המדיר, אמר ר' אסי א"ר יוחנן קלתה אין בה משום פרוע ראש הוי בה ר' זירא היכא אלימא בשוק דת יהודית היא, ואלא בחצר א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה. וההיא דמסכת נזיר מיירי שניוול לו בחדרי חדרים, שאין חיוב לכסות שיערה שם.

ועי"ש בהגה"ה שמביא עוד ראיה שאסור, מהא דתנן בנדריים (ל, ב) הנודר משחורי הראש מותר בנשים, שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים. ומפרש בגמרא מ"ט אנשים זימנין דמיכסו רישייהו וזימנין דמגלו רישייהו, אבל נשים לעולם מיכסו, ופרש"י אבל נשים לעולם מיכסו, שאינם שחורי הראש ועטופות כל שעה בלבנים ע"כ. ואם איתא שכל הנשים היו רגילות בפאה נכרית מגולה כדי שתתקשט בשער לחוש עין הרואה, א"כ קשה היאך אפשר לומר שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים ולא נשים, מטעם דנשים עטופות בכל שעה על ראשן בלבנים, הלא הא ליתא שהרי אינם עטופות על ראשן בלבנים רק בשערות

שחורים, כיון שהולכות בפאה נכרית מגולה, ואדרבא איפכא מסתברא כיון שאינן עטופות על ראשן בלבנים רק בשערות שחורים, הם נקראים שחורי הראש טפי מאנשים.

שער נכרית לענין ק"ש

כתב הרמ"א (או"ח עה, ב) שערות של נשים, שרגילין לצאת מחוץ לצמתן, מותר לקרות ק"ש כנגדן, וכ"ש שער נכרית, אפילו דרכה לכסות. וכתב עליו המ"א (ס"ק ה) דמייר בפאה נכרית, וכ"כ בשלטי גיבורים דמותר לכתחלה, כדאיתא במשנה (פ"ו דשבת) יוצאה אשה בחוטי שער וכו', דלא כבאר שבע שחולק עליו, והאריך בסוף ספרו בדברים דחיים. אבל יש להעיר שמסיום דברי הרמ"א "אפילו דרכה לכסות", משמע שמירי בשער של גויה, לא פאה נכרית. ועי' בפרמ"ג שמביא דברי הלבוש דדוקא שערות שאינה שלה, ותמה עליו דמאי שנא.

שיטת היעב"ץ

גם היעב"ץ (שו"ת שאילת יעבץ חלק א סימן ט, וח"ב סי' נח) אוסר פאה נכרית, אבל עי"ש דאינו אסור אלא בפיאה נכרית הנתונה בגובה הראש במקום שער, דשייך ביה משום פריעת הראש, אבל בנתונה למטה מן השבכה על פדחתה ובצדעים, במקום שכלים שערותיה לית לן בה, דלא הוי אלא כשאר תכשיטין שבחוץ. ועי"ע בהגהת חת"ס על המ"א הנ"ל (הובא דבריו במהדורת השו"ע של מכון ירושלים) שהסכים עם הבאר שבע והיעב"ץ.

מראית עין

יש שרצו לאסור פאה נכרית מטעם מראית עין, אבל עי' בספר מגן גיבורים (או"ח סי' עה) שדוחה הטענה, משום דכבר נהוג בלבישת פאה נכרית, ולכן לא חוששין שהיא אינה מכסה שיערה. ויש להסתפק בפיאות של היום שממש נראות כמו שער אמיתי, אולי יש יותר חשש של מראית עין.